

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора історичних наук, професора,

завідувача кафедри історії України

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Василя Івановича Ільницького

на дисертаційне дослідження

Миколи Олександровича Туранського

**“Інформаційно-психологічне забезпечення операції з анексії Криму
Російською Федерацією: історичні передумови та практична реалізація”,
представленого на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі
знань 03 – Гуманітарні науки за спеціальністю 032 – історія та археологія**

Актуальність теми виконаної роботи. В умовах гібридної війни, яку Російська Федерація веде проти України, особлива роль відводиться інформаційній площині. Саме інформаційний аспект став визначальним в інформаційно-психологічній операції з анексії Криму Російською Федерацією у 2014 році. Сценарій “повернення Криму” до Росії був спланований фактично від часу здобуття Україною незалежності та був частиною реалізації геополітичної доктрини Кремля. Інтерес до історії цієї операції важливий через те, що вона чітко демонструє методи російської зовнішньої політики у ХХІ ст. При цьому сьогодні інформаційно-психологічний вплив на населення розглядається найбільш ефективним шляхом захоплення території країною-агресором, а як типовий метод впливу використовується пропаганда.

Вітчизняні й зарубіжні історики вивчали тільки окремі періоди підготовки до окупації та анексії Криму. Дисертаційна робота М. Туранського є спробою комплексного аналізу історичних передумов та практичної реалізації гібридної агресії Росії на південному стратегічному напрямку. З дисертаційного дослідження чітко видно, що використання інформаційної складової було ключовим інструментом в окупації Автономної Республіки Крим і

безпосередньо пов'язаного із забезпеченням військового супроводу гібридної агресії.

Актуальність поданої до захисту дисертації підсилює сам факт необхідності того, щоб суспільство було не лише споживачем безпеки, а й учасником її збереження. Зі свого боку, державі потрібно зміцнювати власний потенціал в умовах тих військових викликів, ризиків і небезпек, коли наша країна намагається захиститись військово-політичними методами. Сьогодні така спроможність державних органів України все ще потребує вдосконалення, що стає очевидним після проведеного М. Туранським аналізу факторів, які спричинили вторгнення РФ на українську територію. У цьому контексті робота дисертанта має не тільки наукове, але й практичне значення, зокрема для відновлення цілісності Української держави та зміцнення її обороноздатності.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їх достовірність. Дисертація М. Туранського “Інформаційно-психологічне забезпечення операції з анексії Криму Російською Федерацією: історичні передумови та практична реалізація” є самостійним, ґрунтовним науковим дослідженням російської інформаційно-психологічної операції з анексії Кримського півострова. Його зміст і результати свідчать, що мета досягнута, а сформульовані завдання – виконані. Положення та висновки дослідження є науково виваженими, достатньо аргументованими, новими або містять значну частку новизни, результати дослідження належним чином апробовані. М. О. Туранський показав себе зрілим дослідником, який уміє аналізувати історичні факти, обґрунтовувати свої думки, робити логічні висновки.

Наукова новизна одержаних результатів, практична і теоретична значимість, повнота їх викладу в опублікованих працях. Дисертаційна робота М. Туранського є комплексним дослідженням проблеми інформаційно-психологічного супроводу анексії АРК Російською Федерацією. Зокрема, *вперше*: шляхом залучення до наукового обігу широкого кола наукових і документальних джерел, періодики комплексно досліджено особливості воєнної кампанії Російської Федерації з анексії Криму в 2014 р. та рівень її пропагандистського забезпечення; запропоновано авторську періодизацію

інформаційного завоювання Росією мешканців Кримського півострова в ході перебігу від латентної фази ІПсО, через ескалацію до постанексійного зниження напруги довкола цього питання; визначені особливості інформаційної політики Російської Федерації щодо АРК з моменту інкорпорації автономії до теперішнього часу; з'ясовано роль «культурної окупації» Росії в АРК як цілеспрямованого впливу на громадян автономії, що здійснювався засобами культури; *уточнено* понятійно-категоріальний апарат дослідження, зокрема, на підставі аналізу сучасних наукових поглядів уточнені дефініції сучасних визначень таких понять: «гібридна війна», «інформаційна війна», «інформаційно-психологічна війна», «інформаційно-психологічна операція», показано їхню відмінність та окреслено вживання цих термінів у цій науковій роботі; технології зміни індивідуальної та суспільної свідомості громадян (у нашому випадку – кримчан) під час ІПсО Росії 2014 р.; сутнісні риси російської пропаганди, які агресор застосовував в Україні (зокрема, особливості поширення ідей «Русского мира»); загальну схему планування та реалізації російської операції в АРК у ході забезпечення фізичної анексії Кримського півострова. *Подальшого розвитку набули:* вивчення інформаційного супроводу військової присутності російських військ на території АРК; підхід до тенденцій пропагандистської стратегії РФ щодо України у постанексійний період (з весни 2014 до 2020 р.); рекомендації щодо можливості протидії російській інформаційно-психологічній агресії з урахуванням реальних загроз інформаційно-психологічного характеру.

Визначена теоретична та практична цінність роботи не викликає заперечень. Дійсно, наведений у роботі фактичний матеріал і теоретичні положення поглиблюють знання з військової історії та можуть бути використані у документально-методичному забезпеченні, при підготовці узагальнювальних праць зі спеціальних курсів з історії України, всесвітньої та воєнної історії як навчальні, навчально-методичні посібники або розділи підручника. Наведені аналітичні матеріали роботи доцільно використовувати для підвищення інформаційної культури спеціалістів з питань контрпропаганди, під час занять з військово-патріотичного виховання,

організації заходів протидії ІПВ противника, при аналізі загроз безпековому простору України.

Результати проведеного дослідження та основні положення дисертації відображено у 16 наукових публікаціях (три – у співавторстві), 1 стаття у зарубіжному виданні, 1 – у науковому фаховому виданні України, яке входить до міжнародних наукометричних баз даних, 6 – наукових фахових виданнях України та 8 тезах доповідей на міжнародних та всеукраїнських конференціях. У них досить повно представлені основні результати дисертаційного дослідження.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Робота М. Туранського належним чином структурована, розділи логічно взаємопов'язані та відповідають меті дослідження. Дисертація складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел і літератури, додатків, які містять список опублікованих праць за темою дисертації, схеми і таблиці.

Загальний обсяг дисертації становить 240 сторінок, з них 194 сторінки основного тексту, список використаних джерел і літератури – 452 найменування (29 сторінок) та додатків.

У **вступі** до роботи містяться всі необхідні компоненти, які належним чином розкриті. Насамперед – це обґрунтування актуальності теми дослідження, автор також чітко визначив об'єкт і предмет, мету та завдання, які необхідно розв'язати для її досягнення, методи дослідження, хронологічні та географічні рамки роботи, її наукову новизну, теоретичне і практичне значення. Окрім цього, здобувач навів відомості стосовно результатів наукового пошуку, які пройшли апробацію на 8 науково-практичних конференціях міжнародного і всеукраїнського рівнів.

У **першому розділі роботи “Історіографія, понятійний апарат та методологія дослідження”** автор виокремив три підрозділи, в яких розглядаються історіографія, термінологічна база та методологія дисертації. Встановлюючи ступінь наукової розробленості проблеми, у підрозділі 1.1. “Історіографія та джерельна база дослідження” дисертант застосовує

проблемно-тематичний принцип, поділяючи наукові праці на декілька груп: дослідження гібридних воєн та інформаційно-психологічного протиборства; російські публікації, що створюють інформаційне підґрунтя для агресивної політики проти України; вітчизняні дослідження інформаційно-психологічних операцій; російська культурна експансія; інформаційна безпека держави. Події в Автономній Республіці Крим М. Туранським висвітлені на підставі комплексного вивчення джерел і наукової літератури. Окремо відзначимо і ретельне опрацювання досліджень закордонних вчених. Автор підкреслює, що історичне осмислення інформаційно-психологічних операцій РФ на пострадянському просторі стало предметом уваги українських науковців тільки після 2014 р. і має значні прогалини.

М. О. Туранський провів значну пошукову й аналітичну роботу, сформувавши досить репрезентативний джерельний комплекс. Зокрема, у роботі використані матеріали ЦДАВО України, Архіву Верховної Ради України, Державного архіву АР Крим, Державного архіву Російської Федерації, опубліковані документи (серед них інформація з офіційних сайтів Президента України, Кабінету Міністрів України, Державної Думи РФ, РНБОУ та ін.), мемуари (спогади офіцерів і журналістів, які були у вирі подій на Кримському півострові у 2014 р. та до наукового обігу введені вперше), матеріали із періодичної преси.

Вважаємо за доцільне введення дисертантом підрозділу 1.2. “Особливості термінологічного апарату і базові терміни”, що обумовлюється різнотлумаченням у середовищі науковців багатьох термінів, які використовуються у роботі. Розглядаючи різні погляди щодо визначення базових понять дослідження, М. Туранському вдалося виділити найбільш прийнятні для роботи дефініції.

У третьому підрозділі першого розділу дисертант обґрунтовує вибір методологічного інструментарію дослідження, в якому чільне місце відведено історичному та проблемно-хронологічному методам. Специфіка пропонованого дослідження також вимагала використання загальнонаукових методів, адже окремі складові роботи перебувають на перетині історії та інших галузей наук.

У вступній частині до другого розділу **“Латентна фаза інформаційно-психологічної операції Російської Федерації (1991 – 2013 рр.)”** дисертант вказує причини російської експансії. Відтак у підрозділі 2.1. **“Культурна експансія Росії в Автономній Республіці Крим наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.”** увага автора акцентована на масштабній культурно-пропагандистській кампанії Росії у руйнуванні поліетнічної культури Криму. М. Туранський показує, що кремлівській владі вдалося здійснити анексію Криму завдяки російському впливу на процес етнічної самоідентифікації мешканців півострова та за допомогою російської культурної експансії у вигляді **“Русского мира”** (с. 82–83). Дисертант робить чіткий висновок, що основою в проведенні російської культурної експансії на території півострова були російськомовність більшої частини населення АРК, проросійські громадські та культурні організації, діяльність яких мала антиукраїнський характер. На думку автора, протидія ворожим інформаційним впливам вимагає знешкодження радянських стереотипів історичного мислення за допомогою створення власних наративів.

Підрозділ 2.2. **“Пропаганда Росії на внутрішню та українську аудиторію щодо Кримського півострова на початку ХХІ ст.”** присвячений аналізу історії потужного інформаційно-психологічного впливу на свідомість як мешканців Криму, так і Росії (починаючи з 1991 р. до серпня 2013 р.), спрямованого передусім на ревізію історичних подій і, відповідно, зміну кордонів України, дискредитацію її політичного курсу, формування негативної думки про українське керівництво. Заслуговує схвалення аналіз дисертантом чинників, які впливали на рішення Кремля щодо інкорпорації півострова (с. 85–86).

Автор звертає увагу на те, що досі в українській історичній науці не були встановлені етапи саме ІІсО із захоплення Криму, а розглядалась тільки періодизація всієї гібридної війни проти України. Логічно й хронологічно послідовно зроблена авторська періодизація латентної фази російської операції (с. 88–111). М. Туранський акцентовано встановлює час і етапи протікання російської спецоперації, вказуючи на історичні віхи цих етапів.

Дисертантом визначено, що основними інструментами інформаційно-психологічного впливу на мешканців АРК були засоби масової інформації.

Звертається увага на негативні моменти в інформаційній політиці української держави стосовно Криму, зокрема недостатня увага до загрози, яку несли медіаперевага російських ЗМІ.

Найбільш значущим і водночас дискусійним є **розділ 3 “Активна фаза інформаційно-психологічної операції Російської Федерації (кінець 2013 – початок 2014 рр.)”**, в котрому так само, як і в попередньому, М. Туранський пропонує власну періодизацію подій (с. 127).

Значну увагу в підрозділі 3.1. “Хід окупації Автономної Республіки Крим (кінець лютого – березень 2014 р.)” дисертант спрямовує на діяльність проросійських партій та громадських організацій, які були безпосередніми агентами Кремля на українській території (с. 125–126). Тут слід було б провести порівняння з діяльністю проросійських сил на півострові у 90-х рр. ХХ ст.

Автор показує, як прийняття у 2010 р. позаблокового статусу України вплинуло на зниження рівня бойової підготовки і матеріально-технічного забезпечення ЗСУ, ігнорування парламентарями і посадовцями Української держави небезпеки з боку Чорноморського флоту РФ.

М. Туранський стверджує про неможливість адекватної відповіді українських Збройних Сил під час захоплення Криму росіянами, спираючись на спогади учасників подій, українських офіцерів і вищих військових керівників. Наведено документальні дані, які обґрунтовують такий погляд (с. 139–140, 145).

Розглядаючи у підрозділі 3.2. інформаційне супроводження окупації, автор переходить до аналізу того, як впливала російська пропаганда на визначені цільові групи. На нашу думку, це цілком виправдано, адже М. Туранський детально проаналізував кожен технологію ІПсО, яку Російська Федерація застосовувала в АРК.

У цьому підрозділі дисертант також говорить про роботу російських оперативних груп психологічних операцій (с. 150).

У своєму дослідженні дисертант звертає увагу на постанексійну інформаційну політику Кремля, яка розкрита і проаналізована в останньому

розділі “Особливості інформаційної політики Російської Федерації щодо Криму після його інкорпорації”. Коректним було б розпочати його невеликим вступом, як це було зроблено в попередніх розділах.

Дисертант вказує (підрозділ 4.1.), що пропаганда Кремля була спрямована на легітимізацію інкорпорації півострова, а відтак стала основою російської пропаганди в перший постанексійний період (квітень – грудень 2014 р.). У розділі показані спроби російської влади через інформаційну складову виправдати анексію АРК (с. 172). Одночасно М. Туранський наводить приклади переслідувань громадян автономії, які не приймали “правил гри” російських окупантів.

У підрозділі 4.2. “Інформаційне забезпечення присутності Російської Федерації на території Кримського півострова (з 2015 до 2020 р.)” автор виокремлює аспекти, які розглянуті вперше, зокрема російська експансія медіасфери Криму, що, безсумнівно, є цінним для такого роду робіт. Окрім цього, М. Туранський показує, що мілітаризація півострова стала не тільки головним змістом кримської політики РФ, а й основним напрямом економіки півострова. У таблиці 4.2. (с.178) наводить відомості про зростання чисельності особового складу та озброєння.

Таким чином, аналіз основних розділів дисертації свідчить, що М. Туранський доволі повно розглянув передумови та хід проведення російської операції з анексії Кримського півострова, торкаючись різноманітних її аспектів – від тотальної русифікації автономії до підведення російською владою псевдонаукового підґрунтя під свої експансіоністські плани та використання Чорноморського флоту РФ як військової сили. Автор провів комплексний розгляд операції в усіх фазах її розгортання – до анексії Росією півострова у 2014 р., безпосередньо під час окупації та в постанексійний період.

Загальні **висновки** та висновки за розділами містять найважливіші результати дослідження, є науково обґрунтованими та не викликають принципових заперечень. У них проаналізовано історичний аспект російської інформаційно-психологічної операції 2014 р. в Криму, що не була ще предметом спеціального історичного дослідження. Автором встановлено, що

перевагами у проведенні російської окупації на території півострова були російськомовність більшої частини населення АРК, антиукраїнська діяльність проросійських громадських та культурних організацій, а також присутність з'єднань Чорноморського флоту РФ, які були осередком антиукраїнських сил. Акцентовано увагу на недостатній дієвості українського законодавства, що сприяло російській експансії на інформаційне середовище України.

Важливим є однозначний і переконливий висновок дисертанта, що інформаційно-психологічна складова була вагомим чинником російської кампанії по захопленню Криму. Також зазначені можливі подальші напрями досліджень цієї проблематики.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. У дисертаційному дослідженні М. О. Туранського “Інформаційно-психологічне забезпечення операції з анексії Криму Російською Федерацією: історичні передумови та практична реалізація” порушення норм академічної доброчесності не виявлено.

Зауваження та дискусійні положення. Загалом позитивно оцінюючи дисертаційну роботу М. О. Туранського, її актуальність, наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, використаний методологічний інструментарій, історіографічну та джерельну базу, доцільно виокремити низку дискусійних положень та зауважень:

1. Позитивним є те, що дисертант використовує в своїй роботі інтерв'ю різних посадових осіб, однак їх доцільно було б проаналізувати у підрозділі 1.1., а не лише включити у список використаних джерел і літератури до підрозділу “Монографії і статті”.

2. Викликає сумнів потреба детально розглядати терміни “гібридна війна”, “інформаційна війна”, водночас набагато менше написано про “пропаганду”, “інформаційно-психологічну операцію”, це варто було б збалансувати. На нашу думку, в розділі 1 можна більш широко представити підрозділ 1.1, водночас скоротивши підрозділ 1.2.

3. Цілком доречною була б таблиця, яка відображає гуманітарний розвиток Криму в складі Росії та після входження його до України. Доцільно було хоча б

побіжно порівняти у цій площині також вживання російської та української мов в автономії в освіті та культурі, а не зупинятись тільки на кількісному складі населення (с. 78).

4. У підрозділі 3.1. автору варто б показати якісне співвідношення між особовим складом підрозділів РФ і ЗСУ в Криму, де, з одного боку, були підготовлені спецназівці, загартовані війнами у Чечні та Грузії, а з іншого – місцеві контрактники-кримчани, на яких був спрямований потужний інформаційно-психологічний вплив. Не наведено конкретного переліку частини ЗСУ, які дислокувалися на півострові, були розформовані або виведені у березні 2014 р. Не знаходимо у цьому розділі й аналізу протестної діяльності проукраїнських сил і кримськотатарської громади в цей період.

5. Уважаємо, що доцільним було б у підрозділі 4.1. розширити кримськотатарську тему, зокрема показати спротив населення півострова російській окупації.

6. У роботі здобувач доводить, що мілітаризація півострова стала не тільки головним змістом кримської політики РФ, а й основним напрямом економіки півострова. У таблиці 4.2. (с. 178) наведені відомості про зростання чисельності особового складу та озброєння. Напрошується потреба аналогічної таблиці й щодо демографічних показників після окупації.

7. Розглядаючи проблему пропаганди Росії на внутрішню та українську аудиторію щодо Кримського півострова на початку ХХІ ст. (підрозділ 2.2.), дисертант звертає увагу на негативні моменти в інформаційній політиці Української держави стосовно Криму, зокрема недостатню увагу до загрози, яку несла медіаперевага російських ЗМІ. Проте тут дисертант не наводить практичних кроків уряду України з виправлення цієї ситуації.

Загальний висновок про дисертаційну роботу, її відповідність встановленим вимогам Міністерства освіти і науки України. Аналіз дисертації, анотації та опублікованих праць дає змогу зробити висновок, що дисертація Миколи Олександровича Туранського “Інформаційно-психологічне забезпечення операції з анексії Криму Російською Федерацією: історичні передумови та практична реалізація” виконана на належному науково-

теоретичному рівні, має наукову новизну, теоретичне і практичне значення для історичної науки та практики. Дисертація заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України № 167 від 6 березня 2019 р.), а її автор Микола Олександрович Туранський заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – Історія та археологія, галузі знань 03 – Гуманітарні науки.

Офіційний опонент:

завідувач кафедри історії України

Дрогобицького державного педагогічного

університету імені Івана Франка

доктор історичних наук, професор

В. І. Ільницький

